

MELLAN TVÅ KRIG —

EN ÅTERBLICK PÅ TVÅ ÅRTIONDEN

Av direktör KARL WISTRAND, Stockholm

HÄNDELSENA under 1939 års sista månader ha visat sidor hos svenska folket, som förefallit överraskande för många, vilkas tankebanor länge följt gamla spår. För många enskilda har helt visst förändringen kommit snabbt, men som tidsföreteelse är den icke så oväntad. Samhällsföreteelser ändras icke över en natt. En långsam process har ägt rum, vars källor kunna vara värda att sökas.

År 1918 stod hela arbetarklassen med sina sympatier på de finska upprorsmännens sida. De svenska frivilliga i kriget blevo vid sin återkomst föremål för långvariga trakasserier av den organiserade arbetarrörelsen, vilka först under sista åren långsamt mojnade av och äntligen högtidligt avblåsts. Den ryska revolutionen betraktades inom hela socialdemokratien som gryningen till en ny dag, som på ort och ställe hälsades av Hjalmar Branting och andra den svenska socialdemokratins spetsar. De följdes, även efter bolsjevikernas övertagande av väldet, av en rad andra pilgrimer, huvudsakligen vänstersocialister, vilka på detta sätt gjorde sin färd till det nya Mecka; generalkonsulsvärdigheten för den nya sovjetstaten lades i händerna på en prominent svensk vänstersocialist, herr Fredrik Ström.

Nu är Landsorganisationen kärnan i rörelsen att lämna Finland all den hjälp, som är möjlig i dess kamp mot samma bolsjevik; genom den svenska arbetarrörelsen går en nationell strömning, som aldrig tillförne, och som en av de främsta företrädarna för dessa nya strömningar inom socialdemokratien står samme Fredrik Ström, stödd och inspirerad av sin gamle vapenbroder Z. Höglund.

Hur har en sådan genomgående förskjutning blivit möjlig under loppet av endast två årtionden?

Utän all fråga har en starkt verkande faktor varit sovjetmakten själv. Den har för varje år allt mera uppenbart svikit de förhoppningar, som inom västerländska arbetarkretsar ställts på

den och på den utveckling, som den föresatt sig att främja. Socialismens konsekventa genomförande medförde väl det tvång, den andliga och materiella hårda disciplin, vars obönhörliga sammanhang med varje socialistiskt ekonomiskt system nu börjar bli uppenbart för alla, men de ekonomiska framstegen ha gått långsamt eller fullständigt uteblivit. Distansen ifråga om levnadsstandard mellan Ryssland och västerlandet torde näppeligen hava minskats under de senaste tjugu åren; det skulle vara värt en förutsättningslös undersökning — som emellertid knappast under nuvarande omständigheter någonsin kan komma till stånd — om icke i stället saxon dem emellan är större nu än under tsarväldets tid. Man har endast att döma efter hörsägner och kan efter fattig förmåga försöka att leta sig tillrätta i en i och för sig föga tillförlitlig statistik; både beträffande utgångs- och slutpunkter går man emellertid på gungfly; det enda vissa är så gott som fullständigt samstämmiga erfarenheter från de åsyna vittnena om förhållanden och en standard, som icke tåla någon jämförelse med västerlandet. Våldet och godtyckligheten har dessutom undan för undan öppnat ögonen även på dem, vilka länge voro böjda att förlåta med hänsyn till de syften, i vilkas tjänst de användes. Då dessa allt fortfarande ligga lika fjärran från sitt förverkligande, har även hos länge troende de kusliga sidorna allt mer framträtt i hela sin ohöljda nakenhet.

Av ännu större betydelse är emellertid den inre sociala utvecklingen i vårt land. Ideologiskt stod arbetarklassen ännu under förra kriget på revolutionär grund. Hjalmar Branting gav för sin del mera än en gång uttryck däråt i ordalag, som gävo tillkänna, att man visserligen föredroge evolutionen men, om så krävdes, icke väjde för revolutionen. De eftersades ofta. Den allmänna rösträtten var ännu icke sju år gammal i landet; ressentiment från det politiska genombrottets tid kvarlevde ännu och den 40-gradiga skalan vid de kommunala och därigenom till förstkammarvalen kvarstod. Krigstidens sista del hade med sina livsmedelssvårigheter varit påfrestande för arbetarskarorna, hos vilka en latent oro levde kvar, som ledde till de under halv revolutionsstämning genomförda slutliga rösträttsutvidgningarna. Arbetarklassen kände sig och uppträdde som ett huvudsakligen krävande samhällselement, som sökte sin undanhållna rätt, och aptiten på samhället var stor och omättad. Man famlade efter medlen; om målet — samhällets omdaning i socialistisk anda —

fanns ännu endast hos några få betänksamma en klar, men i regel omsorgsfullt tillbakahållen tvekan. Arbetarklassen trodde sig om att kunna helt taga i besittning vad som tidigare förmenats den.

Början gjordes med 48-timmarsveckan, ett gigantiskt socialpolitiskt experiment, som emellertid lyckades över förväntan. En gång genomförd och med följdföreteelserna till sin väsentligaste del överståndna måste den nedsatta arbetstiden utan tvekan betecknas som en stor samhällelig tillgång. Kreditposterna äro uppenbara; debetposterna, varibland främst må nämnas dess antagliga samband med den under 1920- och 30-talen bestående arbetslösheten, äro ännu knappast fullt utredda. Sett i ett sammanhang kan emellertid icke längre föreligga något tvivel om att begränsningen av arbetstiden i det moderna samhället varit av grundläggande betydelse för de stora folklagrens inväxande i samhället. Att de ekonomiska rubbningarna blivit av så övergående art som fallet blev, är mest ägnat att framkalla en stilla undran, ty sällan har en social reform av denna storleksordning genomförts på så lösa boliner; att den ej kan åberopas som prejudikat för varje fortsättning på den fastslagna vägen visar dock den fatala och uppreklamerade 40-timmarsveckans öde i Frankrike.

Världskrigets slutakt innebar en väldig ekonomisk omvälvning och gav, som man förutsett, anledning till en våldsam kris. Penningvärdet undergick i vårt land en stark deflation; arbetslönerna nedsattes successivt under loppet av ett par år med i allmänhet 40—45 %; arbetslösheten hade en omfattning, som dittills varit okänd. Efter ett av stridigheter kring 48-timmarsveckans genomförande kännetecknat kaotiskt arbetsmarknadsår 1920 inträffade den fruktansvärda lågkonjunkturen. Arbetare och arbetsgivare stodo obevekligt mot varandra, de förra beredda att till det yttersta försvara sociala landvinningar som de trodde hotade, de senare nödsakade att under den ekonomiska nedisningen söka rädda näringslivets livsmöjligheter på den tyvärr enda framkomliga vägen: anpassning efter de hårda konjunkturen. Striderna voro många och heta, och läget var föga ägnat att skapa förståelse hos någondera parten för situationens verkliga krav. Det fanns ett ont, som skulle värka ut och få sin utlösning; detta kunde i den dåvarande situationen icke ske i annan form än de öppna konflikternas. Det sociala guerillakriget med dess enerverande misstänkliggörande av motpartens samförståndsvilja och ärliga avsikter fortgick oavbrutet;

en häftig utlösning och kanske i grunden avgörande för den fortsatta utvecklingen var den år 1923 inträffade sex månaders långa järnbruvskonflikten, en hård och seg kamp, vars intensitet vore oförklarlig utan kännedom om de närmast föregående årens ständiga oro. Den resulterade i huvudsak i status quo i fråga om löner och arbetsvillkor, men gav åt båda parterna en hälsosam känsla av ömsesidig respekt, som visade sig fruktbarande för framtiden. Vid järnbruken har därefter ingen strejkrörelse av betydelse förekommit; denna industri var som på så många andra områden en föregångare.

Vägen till en allmännare och fredligare reglering av arbetsförhållandena var emellertid ännu lång; strejk och lockout, strejkhott och lockouthott var den vanliga formen för parternas sammanlevnad på arbetsmarknaden: 1925 ägde en stor allmän arbetskonflikt rum, som omfattade så gott som hela den svenska industrin utom järnbruken; 1928 kännetecknades av en storkonflikt inom cellulosaindustrin och en åtta månader lång under kommunistisk påverkan iscensatt, delvis med ryska pengar finansierad allmän konflikt inom gruvindustrin. Den sista arbetsstriden av mera stora mått kan väl den stora byggnadskonflikten åren 1933—34 sägas hava varit. Inom byggnadsfacken har den gamla fackföreningsinställningen levat kvar längre än på andra håll.

Under tiden och i växande känsla av meningslösheten i denna eviga stridsberedskap på arbetsmarknaden har långsamt men säkert en annan mentalitet vuxit fram. Det är icke svårt att konstatera, när den först på ett mera påtagligt sätt gav sig till känna för offentligheten. Det skedde genom den stora samförstånds-konferensen 1928 mellan arbetsgivare och arbetare, till vilken den dåvarande socialministern i den nybildade högerministären Sven Lübeck tog initiativet under intryck av årets genomlidna konflikter. Som så många andra uppslag stod det på ofri grund med förebild i den engelska s. k. mondkonferensen; omplanteringen på svensk jord mottogs på många håll med en viss skepsis, som bland annat tog sig uttryck i Svensk Tidskrifts behandling av ärendet. Någon omedelbart påtaglig verkan fick den ej; den samarbetsnämnd, som tillsattes, sprängdes efter Ådalsoroligheterna, men ändock är det befogat att erkänna densamma som vattendelaren emellan två strömningar i den svenska arbetarklassens inställning. Den fångade en stämning, som var i vardande om ännu ej fullt mogen.

Krisen under 1930-talets första år fick icke på långt när den inverkan på lönesättningen, som fallet varit tio år tidigare. Lönereduktionerna blevo små och övergående och kunde genomföras utan förödande konflikter. Ådalsoroligheterna inneburo ett avbrott i utvecklingen, mera dock genom det uppseende de väckte i landet än genom sina återverkningar på det fackliga området. Det var inom socialdemokratisk och främst kommunistisk press och ej bland fackföreningsfolket, som hetsen mot ordningens upprätthållare var starkast.

Under den återvändande högkonjunkturen höllos å andra sidan arbetarnas krav inom skäligare gränser än som skulle hava varit fallet under motsvarande förhållanden tidigare, då ofta varje tendens till bättre konjunktur ansågs motivera fackliga anfallsrörelser av karaktär, som då och då kunde sägas stå utpressningen ganska nära. Sin slutsten fick samförståndsandan slutligen genom Saltsjöbadsavtalet år 1938, vars betydelse som samhällsuppbyggande instrument först framtiden skall tillfullo komma att klargöra.

En jämförelse mellan åren 1918 och 1939 visar en genomgående förbättring i den svenska arbetarklassens standard, en förbättring av sådan storleksgrad, att det icke torde vara möjligt att under någon annan tidrymd uppdriva något ens tillnärmelsevis liknande. Arbetstiden har avsevärt minskats, arbetsvillkoren genomgripande förbättrats, och trots detta ha realårslönerna undergått en stegring med mera än 50 %. Motsättningarna i ekonomiska villkor mellan de olika samhällsklasserna ha därigenom i hög grad mildrats. Jämsides härmed har studiearbetet inom arbetarrörelsen minskat klyftan i andlig utrustning. Brunnsviks betydelse i svenskt samhällsliv som kulturcentrum har varit oerhörd.

Den politiska utvecklingen har naturligtvis även den gjort sitt till. Men man överdriver förvisso dess betydelse, därför att den oftare bjuder på dramatiska moment och därför faller mera i ögonen. Det har betytt mycket för arbetarklassens samhällssolidaritet, att socialdemokratin tillvunnit sig platsen som det största partiet och ett flertal gånger, vissa tider till och med nästan med anspråk på monopol, innehaft regeringsmakten i landet. Man torde dock icke kunna göra gällande, att innehavet av regeringsmakten längre skulle vara av avgörande betydelse för arbetarklassens syn på samhället. De sociala välfärdsanordningarna

hava väl på många håll ökat känslan av tillfredsställelse; å andra sidan ha ofta nog deras lösaktiga utformning och äventyrliga ekonomiska karaktär varit av sådan art, att de genom sina tvivelaktiga verkningar även bringat många inom socialdemokratien till eftertanke. Reklamens strålkastare har någon gång bestått magisk belysning åt de styrande och låtit dem framstå i övernaturlig storlek; men de ha i längden icke tålt vid det, och i dagens situation torde väl de vara få, som våga tillerkänna de socialdemokratiska ledarna något övermått av förutseende och den andliga styrka, som skulle giva dem en hedersplats i de två sista årtiondenas svenska historia. Folkmeningen erkänner numera, att det varit bättre om landets öden under de gångna åren länkats av en regim, som utan tvekan tillgodosett rikets säkerhet, även om priset varit en del uteblivna välfärdsanordningar.

Den sociala politiken har under senare år lämnat mycket av vad som en gång ansågs vara den bärande principen och oundgängliga förutsättningen för varje samhällets stödverksamhet: »hjälpen till självhjälp». Gratissystemet har blivit knäsat som princip, och syftemålet har öppet angivits vara att undan för undan å det allmänna överflytta utgifter och omsorger, som enligt hävdvunna begrepp hittills åvilat den enskilde. Psykologiskt är dock ett folks väckelse samt den offervilja och allmänanda, som väckelsen förutsätter, oförenliga med varje form av understödstagarmentalitet.

Allmänandan har vuxit fram vid sidan av, under eller över dagspolitiken, hur man nu vill uttrycka det. Ofta ha de politiska stridsställningarna följt linjer, som redan blivit av parterna uppgivna ute hos folket, men som i kammardebatterna fortsatt sitt skenliv. Många av de spörsmål, som ännu sysselsatt politikerna, ha redan av den ekonomiska och sociala utvecklingen bragts i bakgrunden eller stått inför sin lösning genom uppgörelser, som gått de politiska instanserna förbi.

Det är inom fackföreningsrörelsen, som folkets breda lager funnit sin inre styrka och långsamt fostrats till medborgaranda. En oförtydbar utveckling från klass- till samhällssolidaritet har försiggått inom denna rörelse, och allt tyder på att utvecklingen allt fortfarande skall fortgå. Det är det fackliga arbetet, som skänkt arbetarna förmåga att bedöma uppgifter och problem ur högre linjer än den tillfälliga fördelens. Genom hela sin karaktär måste det stå på ett högre plan än den populära dagspolitiken. Det skulle aldrig hava varit möjligt att inom fackföreningsrörelsen föra en

framgångsrik verksamhet efter så enkla linjer och med så grova lockbeten, med vilka många gånger dagspolitiken, icke minst i valrörelserna, arbetar. Den svenska arbetarklassen har inom fackföreningsrörelsen växt till långt större mognad än inom den rent politiska verksamheten med dess lättköpta val- och voteringsframgångar och dess bristande förutseende beträffande de väsentligaste förutsättningarna för vårt nationella liv.

Att så skilda utvecklingsbanor kunna konstateras på tvenne olika områden, där verksamheten ändock till stor del bäres upp av samma folkskikt, ger anledning till begrundan. Orsakerna äro emellertid ej svåra att finna. Fackföreningsrörelsen — liksom andra former av arbetarklassens självverksamhet — har kunnat erövra och bibehålla sina positioner endast under omsorgsfullt avvägande av svårigheterna i varje läge; de ha icke, som mången i vårt land ännu tror, huvudsakligen vunnits under brutala hot om stridsåtgärder utan mestadels på den långsamma övertygelsens och den sakligt grundade argumenteringens väg. Hänsyn har alltid måst tagas till det ekonomiskt möjliga. Den fackligt organiserade arbetarklassen skulle aldrig ha nått den ställning den innehar i vårt land utan självtukt och utan långvarig fostran till ansvarskänsla; inom fackföreningsrörelsen har gratissystemet aldrig kunnat effektueras.

På det politiska området har spelet kunnat, i varje fall för perioder, resultera i en fullkomlig övervikt för en härskande meningsriktning. Konstitutionella och andra garantier hava undan för undan satts ur funktion och inga gränser ha syntts satta för en maktutövning, som grundats endast på valsiffrornas klumpiga utslag. På det ekonomiska området ha förhållandena varit ett annat. Den Montesquieuska jämviktsprincipen, som till så obotlig skada för samhällsvärdena för länge sedan satts ur funktion inom det offentliga livet, har på det fackliga utövat sin välgörande och fostrande verkan. Fackorganisationerna ha icke varit allena-rådande; de ha i sin verksamhet mött och måst taga hänsyn till en motorganisation. Det är betecknande, att det företrädesvis varit på de områden, där en sådan saknats eller varit svag, som de en tid så allmänt debatterade olaterna hos fackföreningsrörelsen huvudsakligen kommit till synes. I allmänhet har på det fackliga området en sund jämvikt mellan intressena kunnat bevaras.

Arbetarklassen har genom fackföreningsrörelsen mött Sveriges näringsliv, en konfrontation, som det socialdemokratiska parti-

livet i riksdagen endast i obetydlig utsträckning haft möjlighet och i ännu mindre grad vilja att erhålla. Förbindelsen har varit fruktbar för samhället, ty den har fostrat båda parter. Förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare har väl givit anledning till hårda strider under den tid, som ännu bar genombrottsårens prägel, men de hava undan för undan avtagit i styrka i den mån ingen av parterna behövt se sin position bestridd eller hotad. Ett motsatsförhållande i fråga om närmast liggande frågor måste väl enligt sakens natur alltid vara för handen mellan dessa parter, men tiden och erfarenheten hava allt oftare föranlett överensstämmelse i synen på många av det ekonomiska livets oundgängliga förutsättningar. Ökad samstämmighet i fråga om uppfattning om det ekonomiska livet måste till slut medföra även ett närmande i fråga om uppfattningen om det sociala. Klasshögfärd å ena och klasshat å andra sidan dämpas långsamt för att slutligen helt försvinna och en dag som den nuvarande ser svenska folket sig åter kunna enas i stämningar, där de motsättningar, som en gång syntes omöjliga att bygga broar över, te sig oväsentliga och föråldrade. Ur tes och antites synes slutligen den efterlängtade syntesen bryta fram.